

Tjála • Notat

Gesi/Til:

Mijá siev./Vår ref: 18/3696 - 2

Bve./Dato: 15.10.2018

Sametingets høringsuttalelse på Helse nord RHF regionale utviklingsplan 2035

Sametingets høringsuttalelse på Helse Nord RHF regionale utviklingsplan legger til grunn samiske pasienters rett til likeverdig helse- og omsorgstjenester på lik linje med øvrig befolkning. Likeverdige helsetjenester forutsetter helsetjenester tilrettelagt for samiske pasienters språklige og kulturelle bakgrunn.

Dette følger av rettigheter samiske pasienter som urfolk har i henhold til nasjonale lover og internasjonale konvensjoner som Norge har gitt sin tilslutning til. Sametinget viser deriblant til FN erklæring om urfolks rettigheter som sier at individer tilhørende urfolk har også rett til adgang til alle sosial- og helsetjenester, uten noen form for diskriminering. Videre følger det av ILO-konvensjonen nr. 169 art. 25 at utforming og gjennomføring av helsetjenester for urfolk skal skje under urfolks eget ansvar og kontroll, slik at urfolk kan nyte godt av så høy fysisk og mental helsemessig standard som mulig.

Sametingets høringsuttalelse tar utgangspunkt i Helse Nord's mandat for utviklingsplan 2035, og viktige prioriteringer som trekkes frem i Helse Nord's høringsnotat.

I mandatet fremkommer det at utviklingsplanen skal sikre befolkningen likeverdig tilgjengelighet til trygge og gode tjenester med en organisering som underbygger gode pasientforløp i Helse Nord. I høringsnotatet har man valgt å ha fokus på temaer som pasientens helsetjeneste, behandling og kvalitet, regionalt utvikling og samarbeid, bemanning, kompetanse og forskning, samt tilbudet til samiske pasienter. Dette med utgangspunkt i en beskrevet nå-situasjon og etterfølgende tiltak.

Sametingets høringsuttalelser på regional utviklingsplan er som følger :

Sametinget er positiv til at det fremkommer i høringsnotatet at Helse Nord vil legge samiske pasienter rett til likeverdige helse - og omsorgstjenester slik det fremgår av ILO kommisjon 169 til grunn for arbeidet med utviklingsplan 2035. Videre at utvikling av

tjenesten, organiseringen og styringen av helsetjenesten må baseres på samiske pasienters rett til og behov for tilrettelagte tjenester. Dette er i tråd med nasjonale lover og internasjonale konvensjoner som Norge har gitt sin tilslutning til, og følger også opp samarbeidsavtalen mellom Sametinget og Helse Nord RHF.

Sametinget er positiv til at man i utviklingsplanen ønske å ha et særskilt fokus på tjenestetilbudet til samiske pasienter, ved å ha egne kapitler som fokuserer på samisk helse. Sametinget ønsker likevel å peke på at også øvrige satsinger i høringsnotatet er relevante for tilbudet til samiske pasienter. I lys av dette velger derfor Sametinget å vurdere temaer som Helse Nord har satt særlig fokus på i et samisk pasientperspektiv.

I nasjonal helse og sykehusplan er Helse Nord gitt et særlig ansvar for utvikling av spesialisthelsetjenester til samiske pasienter sentralt. Helse Nord har også samiske helseinstitusjoner i sitt område som gir behandlingstilbud lokalt, regionalt, nasjonal og nordisk. Dette medfører at utvikling og satsing på samiske spesialisthelsetjenester i helseregion nord, også vil få betydning for samiske pasienter nasjonalt og øvrige regionale helseforetak. Sametinget savner en nærmere vurdering av Helse nord's nasjonale rolle i et utviklingsperspektiv.

Sametinger er kjent med at regionale utviklingsplaner mot 2035, vil være viktige grunnlag i regjeringens nasjonale helse og sykehusplan 2019. Sametinget mener derfor at det er viktig at samiske pasienters utfordringer og behov ivaretas i utviklingsplanene. I høringsnotatet gis det et resyme av underliggende helseforetaks utviklingsplaner. Sametinget merker seg at utenom Finnmarksykehusets henvisning til Samisk helseparks kompetanse og tilbud for samiske pasienter, så er ikke samiske pasienter et tema i øvrige foretak. Sametinget vil påpeke at alle underliggende helseforetak i Helse Nord har samiske pasienter i sitt nedslagsfelt. Sametinget er bekymret iver dette, da det kan tyde på at øvrige helseforetak ikke har fokus på samiske pasienters behov.

I utviklingsplanen har man valgt å beskrive en nå-situasjon. Sametinget ser at forhold som omhandler samiske samfunn, og som kan påvirke behovet for fremtidige helsetjenester til samer er lite omtalt. Sametinget savner en nå- beskrivelse som tar for seg samiske pasienters utfordringer, som et grunnlag for utvikling av tjenestetilbud til samiske pasienter. Sametinget viser blant annet til:

- Samiske pasienter møter ofte en spesialisthelsetjeneste med liten kunnskap om samisk språk og kultur. Samiske pasienter har i de fleste behandlingssituasjoner ikke muligheten til å bruke eget språk. Samtidig er muligheten til å benytte tolk fra begrenset til totalt fraværende. Det fører til at fremlegging av egen sykdom blir vanskelig, og muligheten til å forstå tilbakemeldinger reduseres. Dette medfører igjen at risikoen for feildiagnostisering og feilbehandling øker.
- Sametinget er tilfreds med at kvalitet har fokus i utviklingsplanen. Men en forutsetning for kvalitet og sikkerhet for samiske pasienter er at det gis mulighet til å bruke eget språk i behandlingen, og at helsetjenesten har kunnskap om samisk

kultur. Risikoen for feilbehandling og dårlig kvalitet på behandlingen øker når kommunikasjonen mellom pasient og behandler er dårlig. For samiske pasienter er dette ikke en ukjent situasjon og det er nødvendig at det etableres løsninger som ivaretar kvalitet og pasientsikkerheten også ovenfor samisktalende pasienter.

- Reell brukermedvirkning og bedre tilgjengelighet skal være et grunnleggende trekk i den framtidige utviklingen av spesialisthelsetjenesten. For samiske pasienter begrenses både fritt behandlingsvalg og tilgjengelighet til tjenesten fordi helse institusjoner ikke kan gi språklige og kulturelt tilrettelagte tilbud. Da muligheten til å bruke eget språk ofte ikke er tilstede begrenses også samiske pasienter medvirkning på egen behandling. Bruk av eget språk er spesielt viktig innenfor sykdomsgrupper der god kommunikasjon er avgjørende for en vellykket behandling. Vi viser deriblant til sykdommer som påvirker kognitive funksjoner som demensutredning, hjerneskader, slagpasienter, geriatri, samt tilbud til samiske barn og unge samt psykisk helse og rus.

I mandatet til utviklingsplanen fremgår det også at demografi, og samfunnstrekk legges til grunn. Sametinget viser til at:

- Tradisjonelle samiske bosetningsområder er ofte spredt, og det er lange avstander til spesialisthelsetjenester. Befolkningen i mange samiske område blir også stadig eldre, og lange avstander til sykehus oppleves svært belastende. Dette reduserer tilgangen til tjenestene og kan medføre et «underforbruk» av helsetjenester. Det fordrer en organisering av tjenestetilbudene som tar høyde for ulikheter i bosetningsmønstre.
- Samtidig har vi også en utvikling på at yngre samer flytter inn til større sentre og byer. De vil ha behov for helsetjenester som har kjennskap til samisk kultur, og der de kan bruke eget språk. Dette gjelder særlig ved psykiske lidelser og alvorlige sykdommer.
- Forskningresultater fra samiske helse og levekårsundersøkelser, statistisk materiale fra «Samiske tall forteller» og annen forskning viser også at samiske samfunn står foran flere store utfordringer. Forskning viser blant annet at tall på vold og overgrep i nære relasjoner, diskriminering og mobbing, selvmord, men også overvekt og utvikling av diabetes 2 i de samiske samfunn, er høyere enn for samfunnet for øvrig. Dette vil stille krav til fremtidens helsetjenester for samiske pasienter. Samtidig igangsettes det også dokumentering av års forskning og overgrepprosesser i de samiske og kvenske samfunnene. Dette kan åpne for traumer hos enkeltpersoner og grupper, der profesjonell hjelp og behandling med grunnleggende kunnskap om samiske og kvenske samfunn blir nødvendig.

Sametinget er også enig om at rekruttering og stabilisering av helsepersonell og kompetanse er viktig. For samiske pasienter er det spesielt viktig at det rekrutteres samiske fagfolk. Samiske fagfolk er bærere av samisk kulturkunnskap både generelt og i forhold til

lokale samiske samfunn, og er også bærebjelken for tilrettelagte tjenestetilbud til samiske pasienter. Samtidig står vi ovenfor problemstillinger som er utfordrende.

- I dag er det begrenset tilgang på samiske fagfolk innenfor alle fagspesifikke områder. Samiske helse institusjoner som SANKS, og fagorganisasjoner som samisk legeförening sammen med andre, gjør en god innsats innenfor rekruttering og stabilisering. Men da samer er en liten folkegruppe sett i forhold til majoritetsgruppen, vil vi ikke klare å utdanne nok samiske fagfolk innenfor alle spesialfelt eller i alle samiske områder. Det betyr at vi må tenke fleksibelt både i forhold til bruk av samiske fagfolk, og i forhold til organisering av helsetilbudet til samiske pasienter.
- Det samiske folk er avhengig av organisasjonsformer som fører til at en kan benytte samiske fagfolk mest mulig effektivt. Samiske institusjoner som gir tilbud til samiske pasienter er i dag ulikt organisert, både i forhold til mandat og institusjonstilknytning. Dette begrenser en mest mulig effektiv utnyttelse av samiske fagfolk ovenfor samiske pasienter. Samiske pasienter bosatt over hele landet har rett til helsetjenester som tar utgangspunkt i samisk språk og kultur. Dette medfører blant annet at Sanks behandlingstilbud må videreutvikles og styrkes, sikres forutsigbarhet og i enda større grad gjøres tilgjengelig for samiske pasienter uavhengig av bosted.
- Sametinget viser til at utførelse av det nasjonale ansvaret for tjenestetilbud til samiske pasienter i stor grad er delegert til et underliggende helseforetak (Finnmarkssykehuset HF) som i utgangspunktet kun har ansvar for å tilby tjenester til befolkningen i sitt nedslagsfelt (Finnmark). Dette fører til at etablerte språklige og kulturelt tilrettelagte helsetilbud (SANKS) til samiske pasienter stadig veies opp mot behov for tilbud til den øvrige befolkning. For å imøtekomme samiske pasienters rett til et språklig og kulturelt tilrettelagt tjenestetilbud er det behov for å tenke helhetlig og overordnet om behov, utvikling, organisering og drift av helsetjenester til den samiske befolkning. Sametinget mener dette må gjøres i samarbeid med nasjonale helsemyndigheter og andre overordnede myndighetsnivåer innenfor helse.

Sametinget har gjennom konsultasjoner på Nasjonal helse og sykehusplan fått aksept for at Helse Nord RHF, som er gitt et særlig ansvar for å sørge for likeverdige spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen, skal ivareta strategisk videreutvikling av spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen. Dette i samarbeid med øvrige regionale helseforetak og samiske fagmiljø.

Sametinget er fornøyd med at dette arbeidet er igansatt, deriblant at det er enighet om mandat og prinsipper for arbeidet. Sametinget er også positiv til at dette også fremkommer i utviklingsplanen. Sametinget er videre enig i at det er et stort behov for å styrke kunnskap om samisk språk og kultur i den øvrige spesialisthelsetjenesten, og at det igangsettes tiltak i forhold til både kompetanseheving og rekruttering.

Når det gjelder tiltak for økt tilgjengelighet av spesialisthelsetjenesten til den samiske befolkningen, mener Sametinget at Helse Nord har foregrepet arbeidet som naturlig faller inn under prosjektet «Videreutvikling av spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen tjenesten» Sametinget ser at Helse Nord har gode intensjoner med å igangsette utvikling av spesialsithelsetjenester til samiske pasienter, og ser dette som positivt. Men Sametinget mener likevel at etablering og organisering av tjenestetilbud til samiske pasienter bør skje i samarbeid med samiske fagmiljøer, samiske brukere, øvrige regionale helseforetak og Sametinget slik det fremgår av prosjektets «Videreutvikling av spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen tjenesten» mandat Det vil være i tråd med med Helse Nord's særlige ansvar for utvikling av spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen nasjonalt, ivareta samisk medvirkning og medbestemmelse i utvikling av tjenestetilbud, og sikre at utvikling av tilbudene også skjer i sammenheng med tilgjengelig samisk fagkompetanse.